

М. Коялович

**Дневник последнего похода Стефана Батория
на Россию и дипломатическая переписка того
времени**

**Москва
«Книга по Требованию»**

УДК 93
ББК 63.3
М11

М11 **М. Коялович**
Дневник последнего похода Стефана Батория на Россию и дипломатическая переписка того времени / М. Коялович – М.: Книга по Требованию, 2021. – 848 с.

ISBN 978-5-458-09733-8

Дневник последнего похода Стефана Батория на Россию (осада Пскова) и дипломатическая переписка того времени, относящаяся главным образом к заключению Запольского мира (1581-1582 г.)

ISBN 978-5-458-09733-8

© Издание на русском языке, оформление
«YOYO Media», 2021
© Издание на русском языке, оцифровка,
«Книга по Требованию», 2021

Эта книга является репринтом оригинала, который мы создали специально для Вас, используя запатентованные технологии производства репринтных книг и печати по требованию.

Сначала мы отсканировали каждую страницу оригинала этой редкой книги на профессиональном оборудовании. Затем с помощью специально разработанных программ мы произвели очистку изображения от пятен, клякс, перегибов и попытались отбелить и выровнять каждую страницу книги. К сожалению, некоторые страницы нельзя вернуть в изначальное состояние, и если их было трудно читать в оригинале, то даже при цифровой реставрации их невозможно улучшить.

Разумеется, автоматизированная программная обработка репринтных книг – не самое лучшее решение для восстановления текста в его первоизданном виде, однако, наша цель – вернуть читателю точную копию книги, которой может быть несколько веков.

Поэтому мы предупреждаем о возможных погрешностях восстановленного репринтного издания. В издании могут отсутствовать одна или несколько страниц текста, могут встретиться невыводимые пятна и кляксы, надписи на полях или подчеркивания в тексте, нечитаемые фрагменты текста или загибы страниц. Покупать или не покупать подобные издания – решать Вам, мы же делаем все возможное, чтобы редкие и ценные книги, еще недавно утраченные и несправедливо забытые, вновь стали доступными для всех читателей.

Исторія этого сборника извѣстна слѣдующая. Онъ поднесенъ былъ однимъ священникомъ (къмъ именно и когда, неизвѣстно), покойному преосвященному Гавріилу въ бытность его Могилевскимъ архіепископомъ, который въ первыхъ пятидесятихъ годахъ вручилъ этотъ сборникъ сенатору М. К. Цеймерну и высказалъ желаніе, чтобы то, что въ этой рукописи относится до исторіи Россіи, «издано было въ свѣтъ, и чтобы приняты были мѣры къ сохраненію самой рукописи, такъ, чтобы она была легко доступна для любителей наукъ». Исполнивъ желаніе жертвователя, сенаторъ Цеймернъ давалъ списывать эту рукопись нѣкоторымъ любителямъ исторіи, а самую рукопись принесъ въ 1856 г. отъ имени преосвященнаго Гавріила, въ даръ Императорской Публичной Библіотекѣ¹⁾.

Съ этой рукописи сдѣланы были, между прочимъ, списки при II Отдѣленіи Собственной Его Величества Канцеляріи, по распоряженію покойнаго графа Дмитрія Николаевича Блудова и переданы для изданія въ Академію Наукъ. Академія Наукъ предложила мнѣ принять на себя трудъ изданія этого памятника, при чемъ переданы мнѣ были и списокъ рукописи, сдѣланный по распоряженію покойнаго графа Д. Н. Блудова, заключающій въ себѣ дневникъ послѣдняго похода Баторія на Россію и относящуюся къ этому событію переписку, такъ какъ по желанію покойнаго архіепископа Гавріила и по мысли покойнаго графа Блудова предполагалось издать изъ этого сборника только то, что относится къ исторіи Россіи. По этому списку, провѣренному вновь по самой рукописи Императорской Публичной Библіотеки, и сдѣлано настоящее изданіе. Впрочемъ, мы сочли нужнымъ сдѣлать слѣдующія дополненія къ нему изъ подлинника :

1 Изъ дневника Польскаго сейма 1581 г. мы выбрали и напечатали всѣ мѣста, относящіеся къ сношеніямъ между Іоанномъ и Баторіемъ, какія происходили между ними во время сейма.

¹⁾ Свѣдѣнія заимствованы изъ бумагъ Императорской Публичной Библіотеки, сообщенныхъ Акад. А. О. Бычковымъ.

2. Изъ слѣдующей за тѣмъ дипломатической переписки взяли нѣкоторыя письма, относящіяся къ тѣмъ же сношеніямъ или необходимымъ для объясненія событій, упоминаемыхъ въ дневникѣ и въ приложенной къ нему перепискѣ.

3. Напечатали всѣ грамоты Іоанна къ Баторію и всѣ письма Поссевина, изъ которыхъ многія были выпущены въ списокѣ графа Блудова, какъ уже издавныя прежде *). Мы напечатали ихъ вновь потому, что при сличеніи оказалось, что между письмами Іоанна, находящимися въ нашей рукописи и напечатанными въ Книгѣ посольской Литовской метрики есть много варіантовъ (указаны), а въ письмахъ Поссевина, какія напечатаны въ сборникѣ Старчевскаго—*Historiae Ruthenicae scriptores exteri*, въ *Supplementum ad historica Russiae monumenta* и въ *Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce*, есть много пропусковъ противъ нашей рукописи. Письма, непринадлежащія автору дневника, мы отдѣлили отъ дневника, какъ и было предположено печатать ихъ при составленіи списка по распоряженію покойнаго графа Блудова, и напечатали особо — въ приложеніи. На тѣ изъ нихъ, которыя упоминаются въ дневникѣ, мы сдѣлали въ немъ ссылки. Печатали мы въ приложеніи письма и документы въ томъ порядкѣ, въ какомъ они слѣдовали въ рукописи. Порядокъ этотъ не вездѣ строго хронологическій, но мы не рѣшились измѣнять его, потому что многія письма расположены по категоріямъ вопросовъ и отвѣтовъ и, главное, многія письма и притомъ важнѣйшія расположены по порядку ихъ полученія (Баторіемъ, Замойскимъ, Опалинскимъ и Поссевиномъ), отъ чего не рѣдко зависѣлъ самый ходъ дѣлъ. Возстановить строго хронологическій порядокъ этихъ пи-

*) Нѣкоторыя грамоты Іоанна къ Баторію и Баторія къ Іоанну изданы въ *Книжъ посольской метрики великаго княжества Литовскаго*. М. 1843 г. 2 ч. Нѣкоторыя письма Замойскаго и Поссевина изданы Старчевскимъ въ его книгѣ: *Historiae Ruthenicae scriptores exteri*. Berolini et Petropoli. 1841, и въ *Supplementum ad historica Russiae monumenta*, изд. Археогр. Коммисіи. Petropoli. 1848; въ новѣйшее время нѣкоторыя изъ нихъ изданы въ сборникѣ: *Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce*. 2 т. Berlin-Poznan 1864.

семь легко по содержанію Дневника и Дипломатической переписки, приложенному къ этому изданію.

Подлинная рукопись наполнена многочисленными ошибками и пропусками, особенно въ письмахъ на Латинскомъ языкѣ. Нѣкоторыя изъ этихъ ошибокъ указаны въ скобкахъ въ самомъ текстѣ или вмѣстѣ съ опечатками, другія же оставлены безъ всякихъ указаній, потому что пришлось бы вдаваться въ предположенія. Ошибки въ подлинной рукописи не всѣ принадлежатъ переписчикамъ. Большая часть напечатанныхъ писемъ писаны наскоро, въ палаткахъ, среди неудобствъ лагерной жизни зимой. По всей вѣроятности, и сами авторы дѣлали ошибки, и многія мѣста въ ихъ письмахъ переписчики плохо разбирали или даже выпускали.

Рукопись, которой большая часть теперь издается, была извѣстна секретарю королевской Польской канцеляріи и другу Замоискаго, Рейнольдъ Гейденштейну, который пользовался ею въ своемъ сочиненіи: *De bello Moscowitico commentariorum libri sex. Cracoviae 1584. Basileae 1588*, вошедшемъ также въ сочиненіе его же: *Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII. Francofurti ad Moenum, 1672.*

Объ осадѣ Пскова, какъ извѣстно, есть Русское современное сказаніе, именно: *Повѣсть о приходженіи Литовскаго короля Степана на великій и славный градъ Псковъ*. Изд. въ Чтеніяхъ Моск. Общ. Истор. и Древн. Годъ 1846—1847, кн. 7. Издаваемый теперь памятникъ дополняетъ извѣстія этой повѣсти и, какъ читатели увидятъ, въ немъ есть много фактовъ, совершенно новыхъ.

М. Кояловичъ.

20 Ianuarii.

Goniecz Moskiewskij nowo poszlany przibiezał.

21 Ianuarii.

Goniecz Moskiewskij miał audientią, w ktorej pokazał się być bardzo strwozonem y zdumiałem, tak że tytułow swego Pana liczbę pomylił.

Nad oddanie listu ¹⁾ nie w poruczeniu niemiał, y poki mu renkę Krowi Iego Moszezi czalować kazano, spieszył się s kobiereza nad obyczaj, boiancz się go deptać.

1 Februarii.

Poszłowie Moskiewsezi tego dnia u Krola beli, ale is się ich prziazd długo wlekl, a Krol I. M. in consessu senatus y w assistentiei P. poszłow czas niemaly czekał, tedi interim P. marszałek Koronny oddał od K. I. M. podskarbstwo koronne I. M. P. Ianowi Dulskiemu, ktori beł castellanem Chelmskim y tamże zaraz castelanią Siradzką Christophorskiemu, ktor pierwicy beł castellanem Wielunskim. Potim poszłowie Moskiewsezi tem sposobem przisli. Beli na nocz we wsi Brodzie milę od Warszawy, tam u nich beł przistawem P. Ian Bełzeczki K. I. M. dworzanin. Gdi przyjeedzać mieli, is poszłow beło trzey, wyiachali tesz przeciwko nim z naznaczenia I. M. P. marszałka Koronnego do ich przymowania za Wisłę pod Borek

P. Reczarskj castellan Warszawskj.

P. Radziminskj starosta Liwski.

Pan Hieronim Costomsky podkamorzi Rawski.

¹⁾ См. Приложение № 1.

Poszłow imiona te są ¹⁾.

Zetkawszi się s nimi powiedział im P. Warszawski: «Krol I. M. nas poszłał po to, abyśmy się z wami potkali, a przyprowadzili was przed ma-
iostat K. I. M.»

Kozdi s nich na osobnych saneczkach siedział, w ktorich po iednym koniu belo, a sługa na inszem koniu siedzanez, onego, co w sankach cią-
gnął, wiodł. Przijaehalo przed nimi dworzan K. I. M. kilkadziesianth koni, Moskwy tesz belo 350 koni, miendzi ktoremi belo piené ossob dworzan W. Kniaza, wszisezi pstro w złotogłowach.

Gdi sli na wsehod, wysli do wsehodu przeciwko nim Panowie castel-
lani: Żarnowsky y Sochaczewskj y prowadzili ie do izby, a przede drzwia-
mi, ie tesz przijał I. M. P. Wilenski z laska marszałkowską, iako urzen-
dnik W. X. Lith. y I. M. P. marszałek Koronny, y prowadzili przed K. I. M.
gdzie, gdi się s stolkami P. urzendentow zrownali, zostawieni są y tamże
I. M. P. marszałek liaską w ziemię uderziwszy, opowiedział temi słowy:
«Poszłowie Hospodara W. Kniaza Moskiewskiego czolém biją W. K. M.»
Tam gdi czolém uderzili, kazano im isć do renkiei Krolewskej, ossob 8
(to iest 3 poszłowie y 5 dworzan) Krola I. M. witali. Potim poszłowie
siedli na ławcze, ktora bela miendzi stolkami P. urzendentow, a P. Wi-
lenskij im od K. I. M. powiedział, isz podlug tego, iako im Pan Wielki
Kniasz Moskiewski do K. I. M. pisał, aby ie po widzieniu y porozumieniu
się s tem gonczem, ktori swieze przijaehał Krol I. M. przed się znowu
przipuścić raczeł, a is z zleczeniem takim: coby do zgodi belo od swego
Pana, przisć maia, tedi I. K. M. w tim zandaniu W. Kniaza Moskiewskiego
dosyć czini y naznacza s P. Rad swych niektore, co się z nimi o tim na-
mawiać y stanowić bendar, do czego aby do inssego gmachu odesli. Za czim
czolém znowu uderziwszy, od P. Wileńskiego y P. marszałka Koronnego do
drzwi, a od P. castellanow Żarnowskiego y Sochaczowskiego są do inssego
gmachu, ktori na przeciwko tei izbie iest, odprowadzeni. Potim gdi tam
Ieh M. P. Radi Krola I. M. deputowane prziszly, odeszła wszitka Moskwa
od nich y odprowadzona iest z roskazania I. M. P. marszałkowego do izby
poszelskiei y tam czekala do skonczenia traktatow.

¹⁾ Въ подлиннике пропускъ. Послами были: Сицкій, Пиповъ и дьякъ Сущовъ.

Ich M. Panowie Radni ci beli, co s nimi tractowali

I. M. Pan Wilenskij.

Wojewodowie { Siradzki
Lenczickij
Podolskij
Lubelskij
Belskij
Rawskij.

Pan marszałek Koronny.

Pan canclerz Koronny.

Zawarszi się s nimi, upominał ich naprzod P. Wilenski, aby tich rzeczy, ktore iusz były na placzu, daremnie nie przimowali, a słowy nie zabawiaianecz, zeby gruntownego co podali. Na co powiedali, isz iusz Wielki Kniaz Pan nas podawał Krolewi Panu wassemu pewne obyczaie do ugodi, podaycie wy nam od Krola co. Na co gdi się im powiedziało, isz w liscie swem ostatniem Wielki Kniaz pisze, żeście mieli s czimsi nowem, czego ieszcze nie podawał, przisć, przeto abyscie się s tem odkreli, tedi oni declarowali się, isz mają dostateczną mocz concludować y zatrzyć s Krolem conditiae te, ktore pod Newlem podawali, ktore takie były: aby Krol I. M. s tego, co tak rok y latoś W. Kniazowi odyął, Połoczck, Wielis, Suszą y Iezierziszczę, sobie zostawił, a wszitko insze powrocieł, a do tego isz mu W. Kniaz Kokonchaus s kilkiem zameczkow Inflanczkich podawa.

Powiedziało się im na to: iuzescie tego podawali, a wzięlicie na to odpowiedz, że Krol I. M. na tim niemoze przestac, nie wam potem ze temi niepotrzebnymi rzeczami zatrudniacie, owszem macie do tego y to wiedzieć, że Krol Pan nas na tich konditiach, ktorich wam na on czas pod Newlem podawał, teras przestac nie może, bo potem ius nakładi y koszi wielkie Krol podiał, ktorich powetowania trzeba aby sobie s tey ugodi sukal, poniewasz ich przycziną nikt inszi iedno was Pan nie iest, y im dalei się to pociągnie, tim tego wiencei będzie przybywało.

Po ktorei mowie Ich M. P. senatorow, posłowie Moskiewsczi długo tergiversabantur, niechezane niczego inszego podać, ani się z nisczim odkrić, a zandali tego, aby tesz od K. I. M. P. Radi podali czego, mieniącz, is oni iusz o to swe podanie im oznaymili.

Zaczim powiedział im I. M. P. Wilenski imieniem P. deputatow, isz wiedzą mysl I. K. M. ze I. K. M. ma chęć dobrą do zgodi y spokojnego życia z W. Kniazem y gdiby Krolowi ezale Inflanti dozwoić cheiał, co właśnie do Korony nalezancze bely, tedi o insze rzeczy łącznieysza by zgoda beła y mógł by pokoy dosć (doysć) bes wszelakj trudności.

Na co powiedziała Moskwa, że o pozwoleniu Inflantow wssitkich, iest to u nich tak rzecz trudna, że y pomyślic o tim nie smieią, ale imieniem W. Kniaza Pana swego do pierwszych conditiei przidawaią ieszcze Krolowi Wolmier zamck.

Na ktore swe podanie wzięli tę odpowiedź od P. senatorow, że się Ich M. temu nie pomału dziwuią, że temi prosnemi słowy zabawiacie, widzancz to, że Wielki Kniaz szerokie y przestworne krayny ziemie, abo provinciae razem, iednem wyciągnięciem od Korony abo od W. X. Lith. odehymował, a wy tu iakoby na smiech po iednemu zamczku postempuiecie, przetho macieli co od swego Pana w zleczeniu, coby do zgodi beło podobnego, razem powiedźcie.

Wrocila się zaś Moskwa do tego, aby tesz P. senatorowie podali czego od K. I. M. powiedaiancz, atoliśmy ius podali, a poniewasz wy na naszym podaniu przestać nie chcecie, powiedziecie nam co s stronei swey.

Zaczim Ich M. P. Radi baczancz ich upor y nizezemność, wzięli przed się referować to K. I. M. co za praca do tego czasu z nimi beła.

S czym sli do K. I. M. Pan Wilenskij, Pan woiewoda Podolskij, Pan cancelerz Koronny.

Y przisedsi zaś powiedzieli, że się K. I. M. ta sprawa barzo smieszna widzi, że ich Hospodar goneza swego z listem poszłał, oznaymuiancz żeście K. I. M. mieli przelozic co takowego, czego by ieszcze przed tim w spominaniu nie beło, a tu iedno stare y dawno odrzuczone conditiae od was niepotrzebnie na zwleczenie czasu są podane, a ieden tilko zamczek przilanczon, y roskazał wam to K. I. M. odnieść, abyście bes omieskania przekładali, macieli co, s czymby do lepszey y pewnieyszey zgodi postampić, czego nie macie li, tedi wasza odprawa iest od K. I. M. barzo snadna a taka, że wkrótce do swego Pana odyedziecie z nisczim. Na którą mowę gdi przy swem uporze stali, puszczono ie do ich stanowiska, y są zas do schodu od onychże pierwszych Panow castellanow odprowadzeni, y wypro-

wadzili ie za Wisłę, cize Panowie, ktorzi ie beli prziprowadzili, a przistaw ich Pan Belzeczki as do stanowiska ich do Brodna z nimi iachal.

13 Februarii.

Isz za ządaniem poszłow Moskiewskich y obietniczą taką, że conditiae zgodi blisse podać mieli, onym audientia od K. I. M. pozwolona bela, na ten dzień tedi, czim się za ich prziazdem otiose czekać miało, K. I. M. in conclavi Panom Radom s sobą zasiesć kazał y tam o sprawach Królowey Iey M. deliberatią proponował ¹⁾).

Pothim gdi poszłowie Moskiewsci przijaehali, ut moris est, wprowadzeni są w zamek od tich co przeciwko nim¹ podkać ie wysli,— P. Żarnowski y P. Sochaczewskij, a do drzwi P. marssalkowie, gdzie przed Kroła prziszedszi, za opowiedzeniem I. M. P. marszałka Koronnego, czolem uderzili, a potim na ławcze uderzili, ktorei gdi ledwie dopadli, Iego M. P. Wileński, iako canclerz W. X. Lith., skoro na nie zawołał: «Słowo Hospodarskie», wneth z ławki zas powstali y staiancz P. Wileńskiego mowy słuchali, ktora taka bela :

«Podług tego iakoście K. I. Mości oto zandali, aby was ieszcze ras przed się przipusciel, a podanie wasze zrozumiał, tedi wam Iego K. M. tego dozwała, abyscie s P. Radami I. K. M. do inszego gnachu odesli y tam im to podanie swe przełożili.»

Za czim czolem uderziwszy, do inszy izby posli.

Przisi tam potim do nich Ich M. P. senatorowie od K. I. M. deputowani.

Przed ktoremi poszłowie Moskiewsczi podanie swe takie przełożili, że do dawnych conditiei trzi zamki ieszcze Rezieczę, Łukę, Marienchausen przidawaią.

Na co gdi się im odpowiedziało, isz to daremne słowa a prozne zabawy są, y upomionęło się ich, aby nizezemnie nie bawili, tedi powtore tego podali, isz wssitkie zamki, ktore w Inflanciech za panowania K. I. M. Wielki K. Moskiewski wziął, Krolewi puści y do tego— co pierwey podawali, a Krol, aby tesz s tego, co latoś w Moskwie moczą dobeł, Uświat

¹⁾ См. Приложение № 7

telko a lezierzisce sobie zostawieł, a wszitko insze aby W. Kniazowi puścieł.

Co isz tesz pro R. P. non erat, zaniechano iest, y s tim nic nie sprawiwszy powtore zaś odyechali, odprowadzeni zas od tychże Panow, ktorzi s nimi beli przijechali.

Tegosz dnia prziszłał Pan Philon woiewoda Smolensky z Wielkich Łuk list do siebie pissany od P. rothmistrzow y riezerstwa K. I. M. w ziemię nieprzyacielską poszlanego ¹⁾).

16 Februarii.

Isz iusz poszłom Moskiewskiem odprawa namowiona beła, tedi Krol I. M. tego dnia im przed się przisć kazał. Ale isz gończa, ktori tu 20 Ianuarij beł list K. I. M. oddał, pierwy beło odprawicz potrzeba, tedi goniecz naprzod od P. Gloskowskiego dworzanina wprowadzon przed K. I. M. Tam, gdi czołem za opowiedzeniem Iego M. P. marszałkowem uderzeł, P. Wileńskij mu powiedział od K. I. M. is iakoś od swego Hospodara do K. I. M. z listem przyachał, tak za się Krol I. M. ten list do twego Pana daie, ktorei mowy P. Wilenskigo goniecz stoiancz słuchał, y przez wssitek czas nie siedział, a zatim przistampieł do pocałowania renki K. I. M. co ucziniwszy, list od I. M. P. Wileńskiego z renki wziął, czołem uderzeł, a potem od Iego M. Pana marszałka nadwornego do drzwi odprowadzon, gdzie potim daliei do gospodi P. Gloskowsky odwiodł ²⁾).

Potim kiedi tesz porzandkiem w ynssych introductiach opisaniem, possłowie wieleczy przed K. I. M. przisli, tedi I. P. Wilenskij od K. I. M. mowę do nich uczynił ³⁾).

Po ktorei mowie kazał im, aby sli do pocałowania I. K. M. ręki y podawał im tę mowę na pissmie, iako summę ich odprawy y przitim list ich Panu nalezanczi, iako respons na on list, s ktorem beli od swego Pana przijachali. Ale tego niczego przijanć nie cheieli, telko odpowiedzieli, isz za to dzienkuiają, że ich do Pana ich odpuseza, a isz proszą, żeby ieszcze s P. Ra-

¹⁾ См. Приложение № 3.

²⁾ См. Приложение № 4.

³⁾ См. Приложение №